

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FUTURE SOCIAL WORKERS PROFESSIONAL TRAINING

У статті висвітлено сутність та особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні. Виявлено, що переведення існуючої системи підготовки фахівців із соціальної роботи в якісно новий стан вимагає виконання наступних конкретних завдань відповідно до світових, європейських та національних тенденцій розвитку соціальної роботи та професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Визначено критерії організаційної спрямованості реалізації оновлення підготовки соціальних працівників: підвищення якості підготовки (моделювання, прогнозування та стратегії розвитку інноваційного освітнього середовища, науково-методичне та управлінське забезпечення освітнього процесу на основі досягнень педагогіки); інноваційність змісту, форм і методів підготовки (запровадження нових організаційних форм підготовки запровадження навчальних програм, орієнтованих на інноваційні методи в системі соціального захисту).

Обґрунтовано концептуальні засади підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти: гуманізація цифрового суспільства, що передбачає розвиток у майбутніх соціальних працівників гуманітарного світобачення, високої загальної та професійної культури, моральної відповідальності, вільного володіння засобами відображення ідей та інформації тощо; впровадження інноваційних освітніх стандартів у змісті та методах навчання; забезпечення гарантованої доступності до якісної професійної підготовки та урахування особливостей впровадженню дистанційних технологій навчання; інтеграція і модернізація освітніх процесів; формування здатності майбутнього соціального працівника творчо мислити, самостійно переносити засвоєні знання й уміння в нову ситуацію; здатність розуміти професійну проблему в різних умовах та альтернативно вирішувати її; забезпечення взаємозумовленості освіти та культури, яка полягає в тому, щоб усвідомити закономірності становлення і розвитку соціального працівника як творчого суб'єкта; підвищення ролі самостійної позааудиторної навчально-пізнавальної діяльності студентів; підготовка майбутніх соціальних працівників до активної діяльності в інформаційному суспільстві; поліпшення якості і доступності навчання та модернізація змісту підготовки з урахуванням досягнень у сферах педагогіки, психології та суспільних наук.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальні працівники, концептуальні засади,

організаційна спрямованість, реалізація оновлення підготовки, критерії.

The article highlights the essence and features of future social workers professional training in Ukraine. It has been found that the transfer of the existing system of social work specialists training to a qualitatively new state requires the following specific tasks in accordance with the world, European and national trends of social work and professional training of social work specialists. The article defines the criteria for the implementation of the social workers training renewal, improving the training quality (modelling, forecasting and strategies for the development of an innovative educational environment, scientific, methodological and managerial support of the educational process based on the achievements in pedagogy). Innovativeness of the content, forms and methods of training, introduction of new organisational forms of training, introduction of the training programmes focused on innovative methods in the social protection system are defined. The conceptual foundations for training future social workers in higher education institutions are substantiated. Humanisation of the digital society, that involves the development of a humanitarian worldview, high general and professional culture, moral responsibility, fluency in the means of displaying ideas and information, etc. among future social workers are shown. Innovative educational standards in the content and methods of teaching, ensuring guaranteed access to quality professional training and taking into account the peculiarities of the introduction of distance learning technologies have been studied. The article defines integration and modernisation of educational processes. It shows how to form the ability of the future social worker to think creatively. Specialist is to transfer independently the acquired knowledge and skills to a new situation. The ability to understand a professional problem under different conditions and to solve it alternatively is necessary. Ensuring the interdependence of education and culture, which is to understand the patterns of formation and development of a social worker as a creative subject; increasing the role of independent extracurricular educational and cognitive activities of students; preparing future social workers for active work in the information society; improving the quality and accessibility of education and modernising the content of training, taking into account advances in pedagogy, psychology and social sciences – all these tasks are defined.

Key words: professional training, social workers, conceptual principles, organisational orientation, implementation of training updates, criteria.

УДК 37.018.1(073)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.2.20>

Цюпрік А.Я.,

докт. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи,
управління та суспільних наук
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Постановка проблеми. Одним із визначальних чинників формування соціальної політики, системи соціальної допомоги та соціальних послуг в Україні є кадрове забезпечення цієї сфери державної діяльності. Враховуючи та спираючись на економічні та соціальні реформи, ефективно діючи

в умовах суспільного розвитку, беручи до уваги динаміку та наслідки глобалізації, вміло вивчаючи та застосовуючи життєвий досвід роботи служб соціального захисту населення в країні та за кордоном. Крім того, беручи до уваги світові тенденції та українські реалії, зрозуміло, що кількість

соціальних працівників і надалі буде неухильно зростати. В першу чергу, необхідно забезпечити достатнім числом соціальних працівників державний сектор соціальної сфери, який постійно розширюється, диференціюється та ускладнюється. Крім того, як свідчить досвід розвинених західних країн, перспективними у сприянні соціалізації є недержавні, волонтерські, колективні та індивідуальні форми допомоги соціально вразливим верствам населення.

Сучасні соціальні працівники – це фахівці в галузі соціальної інженерії та технологій, які обізнані з правовими, моральними та психологічними особливостями життєдіяльності людей з обмеженими можливостями. Тому перед системою професійної освіти стоїть завдання не лише суттєво підвищити рівень підготовки майбутніх фахівців, а й забезпечити якісно новий підхід до цього процесу, тим самим забезпечивши готовність студентів до успішної професійної діяльності. Тому існує потреба у пошуку нових шляхів удосконалення підготовки фахівців, особливо майбутніх соціальних працівників, для того, щоб вони могли виконувати практичні завдання соціальної роботи з метою створення безбар'єрного середовища.

Широка діяльність з професійного розвитку в соціальній сфері формує належний статус соціальних працівників у нашому суспільстві. Однак для ефективного розвитку професійної освіти необхідно вирішити організаційні та методологічні проблеми. Серед чинників, що негативно впливають на розвиток в Україні – відсутність національних стандартів, розбіжності у кваліфікаційних характеристиках та навчальних програмах підготовки соціальних працівників на різних рівнях, відсутність належної співпраці між різними навчальними закладами, невизначеність щодо оптимального співвідношення між аудиторними заняттями та практикою, брак навчальних та матеріальних ресурсів.

У цьому контексті забезпечення узгодженості між дуже широким профілем професії соціального працівника та вузькими спеціалізаціями в її межах залишається постійним викликом. Це актуально як для тих, хто займається підготовкою соціальних працівників, так і для тих, хто зараз навчається за цією професією. Адже більшість випускників починають свою професійну кар'єру саме як практикуючі соціальні працівники, а керівники закладів розглядають кадрове забезпечення як одну з умов ефективної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки соціальних працівників широко досліджується сучасними науковцями, зокрема це Т. Надвинична (виклики та реалії підготовки ефективного соціального працівника) [6], Г. Попович (широкий профіль та вузька спеціалізація у підготовці соціальних працівників) [7], І. Савельчук

(тенденції підготовки соціальних працівників) [8], Л. Шульгіна (підготовка соціального працівника до створення доступного середовища) [11] та ін.

Як зазначає Г. Попович, «порівняно із зарубіжним досвідом, навчальні заклади України орієнтовані переважно на підготовку спеціалістів широкого профілю. Варіанти спеціалізацій досить обмежені: соціально-правовий захист, соціальна реабілітація, соціальна політика. Натомість аналіз Державного класифікатора професій ДК 003-95 дає можливість виокремити близько 40 професій, які безпосередньо стосуються соціальної роботи» [7, с. 149].

Н. Тимошенко стверджує, що «важливою умовою для розвитку професіоналізму соціального працівника є навчання у системі післядипломної освіти. За час активної професійної діяльності людині потрібно поновлювати професійну освіту 4–5 разів. Мета післядипломної освіти: створення оптимальних умов для професійно-особистісного розвитку фахівців, а саме: самоосвіти, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня, удосконалення фахової майстерності, перекваліфікації, оволодіння додатковими спеціалізаціями тощо» [10, с. 158].

Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії обґрунтовано у роботах С. Михнюк [5], а формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту у дослідженні О. Власій, О. Дудки та Н. Іваночко [1].

Значна частина наукових досліджень з даної проблематики присвячена порівняльній педагогіці, зокрема це Я. Співак та Н. Скіданова (професійна підготовка соціальних працівників: вітчизняний і міжнародний досвід) [9], М. Яковлев та Н. Кабаченко (освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики) [12], Н. Голова (принципи підготовки соціальних працівників до майбутньої професійної діяльності у Франції) [2], О. Кравченко [3], Г. Михайлишин та Л. Мандро [4] (професійна підготовка соціальних працівників у скандинавських країнах) та ін.

Незважаючи на значущість та результативність наукових досліджень, низка питань, що стосуються особистісного розвитку та професійного становлення майбутніх соціальних працівників, залишаються актуальними. Таким чином, виникає низка запитань при ретельному вивченні процесу формування відповідного образу майбутньої професії, уявлень про цілі, виклики та труднощі майбутньої професійної діяльності і, як наслідок, питань, пов'язаних з дослідженням індивідуально-психологічних характеристик, якими повинен володіти ефективний соціальний працівник.

Мета статті – обґрунтувати концептуальні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Метою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти є створення оптимального освітнього простору для професійного та особистісного становлення майбутніх фахівців, діагностика в перспективі відповідності рівня професійної підготовки освітньо-кваліфікаційним стандартам, визначення спеціалізації та майбутнього працевлаштування.

Сьогодні особливого значення набуває рефлексивний тип соціального працівника, тобто такий, який не тільки застосовує теорію на практиці, а й аналізує та оцінює власну практику, критично переосмислює набуті знання та навички, постійно розвивається та самовдосконалюється з метою розширення своїх знань, умінь та навичок щодо проектування доступного середовища. Підготовка соціальних працівників є критично важливим питанням.

Історія соціальної роботи в Україні загалом сягає середини минулого століття, але розробка стандартів і моделей ефективної діяльності соціальних працівників, аналіз структури їхньої діяльності та інтерес науковців до проблем професійної підготовки виникли лише нещодавно. Військові події в нашій країні останніх двох років і пов'язана з ними лавина соціально-психологічних проблем (внутрішньо переміщені особи, біженці, збільшення кількості вразливих верств населення, допомога постраждалим від військових дій та самим воїнам АТО тощо) змусили суспільство та науковців переглянути ці питання, проаналізувати існуючі вимоги до особистості соціального працівника та змусили проаналізувати та переглянути більшість стандартів.

Підготовка соціальних працівників в Україні (починаючи з 1990-х років) інтенсивно розвивалася в контексті університетської освіти. Університетська освіта змогла швидко відреагувати на потребу в її реалізації завдяки своїй спрямованості на поєднання традицій навчально-методичної та науково-дослідницької діяльності, що ґрунтується на системі цінностей і культурі. Однак становлення підготовки соціальних працівників відбувалося майже одночасно з формуванням теорії та практики соціальної роботи в умовах суспільних трансформацій та реформування системи соціального забезпечення, створеної за радянських часів. Взаємозалежність процесу становлення громадянського суспільства та процесу розвитку системи соціальної роботи як соціального явища пов'язана з характером і динамікою впливу передумов, тенденцій та особливостей оформлення соціальної роботи як професійної діяльності та самостійної сфери досліджень і підготовки соціальних працівників.

На основі аналізу практичного досвіду та комплексного наукового аналізу І. Савельчук [8]

виокремлює періоди підготовки фахівців, які були визначальними для її становлення та розвитку: 1991–2000 рр.: становлення нової для України спеціалізації «соціальна робота» та розробка організаційних умов підготовки соціальних працівників; 2001–2010 рр.: формується інтегративна модель підготовки соціальних працівників; 2011 р. – теперішній час: остаточне формування професії «соціальний працівник» у галузі знань «соціальна робота» та організаційно-методичних умов оновлення підготовки соціальних працівників відповідно до завдань соціальної роботи, методологічних досліджень соціальної роботи, інноваційних педагогічних і соціальних інновацій.

У сучасних умовах розвиток освітніх моделей підготовки соціальних працівників взаємопов'язаний з процесами глобалізації, світовими тенденціями розвитку освіти, що інтегруються в єдиний освітній простір, та освіти і соціальної роботи, що зумовлюють постійне оновлення знань, умінь і навичок. Випусники спеціальності «соціальна робота» здобувають кваліфікацію фахівця із соціальної роботи на основі ступеня бакалавра шляхом поглибленого оволодіння спеціальними умінями і знаннями інноваційного характеру та досвідом їх застосування і створення нових знань для розв'язання соціальних та дослідницьких проблем у соціально-освітній сфері.

Наразі багато навчальних закладів в Україні готують соціальних працівників за магістерськими програмами. Фахівці з дипломом бакалавра або спеціаліста можуть продовжити навчання в магістратурі, якщо вони демонструють здібності до науково-дослідницької та викладацької діяльності. Це забезпечує певний рівень завершеності навчання на кожному рівні та дозволяє соціальним працівникам здобувати нові (вищі) рівні освіти та кваліфікації, поглиблювати свою експертизу та розширювати коло нових можливостей.

Т. Надвинична [6] пропонує узагальнену модель особистості соціального працівника. Ця модель включає: позитивну мотивацію та професійне цілепокладання щодо майбутньої професії; розвинену особистісну рефлексію; професійні творчі навички для успішного вирішення нестандартних психологічних завдань; когнітивну компетентність та знання про себе та інших; розвинений практичний інтелект; соціальні, когнітивні та комунікативні навички, стійкість до фрустрації та високу працездатність; навички професійного самоменеджменту, в тому числі. Безумовно, наведені вище складові добре відображають характер майбутнього соціального працівника, але, на нашу думку, було б логічно додати до цього списку ще принаймні кілька пунктів. Емпатія, емоційна стабільність, самореалізація, професійна майстерність, сумлінне ставлення до роботи, відповідальність, чесність, порядність, принциповість,

цілеспрямованість і, що цілком логічно, здатність відстежувати та аналізувати всі види життєвої реалізації, приймати зміни внутрішніх психологічних мотивацій і, перш за все, цінностей, бажань, установок, диспозицій, ціннісних орієнтацій, стереотипів, смислових структурними одиницями особистості, які роблять це можливим.

Звичайно, соціальний працівник повинен володіти цілою системою теоретичних знань, відповідати низці зовнішніх вимог, набути спеціальних навичок і технік тощо. Однак, зважаючи на особливий характер професії, тобто її спрямованість на психологічну допомогу іншим, окрім вищезначеного, основним інструментом його роботи має бути власна особистість людини, включаючи самооцінку, цінності та уявлення про себе та інших. Вміння обирати адекватну форму вираження своїх емоцій, контролювати себе та керувати своїм емоційним станом є показниками розвиненої емоційної культури практикуючого психолога. Все це сприяє автентичному спілкуванню та дозволяє знаходити вихід зі складних конфліктних ситуацій.

Тому соціальним працівникам, які прагнуть розвивати високу професійну культуру, необхідна здатність до постійного самоаналізу, усвідомлення власної поведінки та діяльності, самоспостереження та безперервного внутрішнього діалогу.

Сучасна рефлексія проблеми підготовки соціальних працівників характеризується зверненням до соціально-педагогічних ідей, які відображають своєрідність конкретних соціально-педагогічних завдань, що гарантують формування організованого навчального процесу та теоретичного підґрунтя для побудови відповідної моделі підготовки до професійної діяльності.

Як бачимо, взаємопов'язаність тенденцій та наявність взаємовпливів визначають подальшу спрямованість програми розвитку професійної підготовки та характер оновлення змісту, форм і методів навчання майбутніх соціальних працівників.

Складність і багатоаспектність цього питання можна легко зрозуміти, зосередившись на переліку навичок, умінь, функціональних обов'язків і компетенцій, якими повинен володіти соціальний працівник і які складають основу його професійної професіограми. Так, серед основних вимог найбільш поширеними є: професійний такт, відвертість, емпатія, дотримання професійної таємниці, емоційна стійкість, готовність до психічних перевантажень, в оцінці проблем; універсальність; відсутність невротичних відхилень у власній оцінці та поведінці, незважаючи на можливість невдачі (недовіра, образа, неприйняття тощо); сумлінність у виконанні професійних обов'язків; збереження самовладання, доброзичливість, чуйність до клієнтів, здатність приймати рішення в несподіваних та екстремальних ситуаціях; вміння чітко і зрозуміло формулювати свої думки, грамотно їх

викладати; вміння критично оцінювати свою діяльність; вміння уникати зарозумілості; готовність ділитися знаннями і досвідом з колегами та молодими фахівцями; вміння популяризувати свою професію; вміння дотримуватися високих стандартів поведінки.

Тому фахівці в цій галузі повинні володіти спеціальними знаннями з педагогіки, психології, права, правових аспектів соціального захисту, теорії та методів соціальної роботи, наявних ресурсів та способів їх використання, вміння спілкуватися та надавати інформацію, оцінювати потреби та презентувати іншу інформацію.

Таким чином, переведення існуючої системи підготовки фахівців із соціальної роботи в якісно новий стан вимагає виконання наступних конкретних завдань відповідно до світових, європейських та національних тенденцій розвитку соціальної роботи та професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Організаційна спрямованість реалізації оновлення підготовки соціальних працівників визначається за такими критеріями: підвищення якості підготовки (моделювання, прогнозування та стратегії розвитку інноваційного освітнього середовища, науково-методичне та управлінське забезпечення освітнього процесу на основі новітніх досягнень педагогіки); інноваційність змісту, форм і методів підготовки (запровадження нових організаційних форм підготовки запровадження навчальних програм, орієнтованих на інноваційні методи в системі соціального захисту).

Висновки. На основі ідей професійної компетентності фахівця та завдань дослідження обґрунтовано концептуальні засади підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти: гуманізація цифрового суспільства, що передбачає розвиток у майбутніх соціальних працівників гуманітарного світобачення, високої загальної та професійної культури, моральної відповідальності, вільного володіння засобами відображення ідей та інформації тощо; впровадження інноваційних освітніх стандартів у змісті та методах навчання; забезпечення гарантованої доступності до якісної професійної підготовки та урахування особливостей впровадженню дистанційних технологій навчання; інтеграція і модернізація освітніх процесів; формування здатності майбутнього соціального працівника творчо мислити, самостійно переносити засвоєні знання й уміння в нову ситуацію; здатність розуміти професійну проблему в різних умовах та альтернативно вирішувати її; *забезпечення* взаємозумовленості освіти та культури, яка полягає в тому, щоб усвідомити закономірності становлення і розвитку соціального працівника як творчого суб'єкта; підвищення ролі самостійної позааудиторної навчально-пізнавальної діяльності студентів; підготовка майбутніх соціальних працівників до активної діяльності

в інформаційному суспільстві; спрямування професійної підготовки майбутнього фахівця на всебічний розвиток його особистості; поліпшення якості і доступності навчання та модернізація змісту підготовки з урахуванням досягнень у сферах педагогіки, психології та суспільних наук.

До подальших напрямів дослідження відносимо конкретизацію концептуальних засад професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 185–201.
2. Голова Н. Принципи підготовки соціальних працівників до майбутньої професійної діяльності у Франції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. Вип. 1 (40). С. 63–66.
3. Кравченко О. О. Професійна підготовка соціальних працівників: досвід Скандинавських країн. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2017. № 1. С. 150–158.
4. Михайлишин Г. Й., Мандро Л. О. Професійна підготовка соціальних працівників у скандинавських країнах (Швеція, Данія, Норвегія): формування «soft skills». *Академічні студії*. 2021. Вип. 4, ч. 2. С. 36–42.
5. Михнюк С. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Social Work and Education*. Vol. 8, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2021. pp. 66–76.
6. Надвнична Т. Підготовка ефективного соціального працівника сьогодні: виклики та реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 131–137.
7. Попович Г. М. Підготовка соціальних працівників: широкий профіль чи вузька спеціалізація? *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2005. № 8. С. 149–151.
8. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. Вип. 1. С. 120–124.
9. Співак Я. О., Скіданова Н. В. Професійна підготовка соціальних працівників: вітчизняний і міжнародний досвід. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 6. С. 134–144.
10. Тимошенко Н. Є. Етапи професійного зростання соціальних працівників в системі неперервної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 4. С. 155–164.
11. Шульгіна Л. І. Підготовка соціального працівника до створення доступного середовища: освітні реалії та перспективи в умовах ЗВО України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 187–191.
12. Яковлев М. В., Кабаченко Н. В. Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики. *Наукові записки НАУКМА*. Т. 123. С. 54–60.